

UDK: 37.013.42:376:316.614

Axmadali RAXMONALIYEV,
Tayanch doktorant, Farg'ona davlat universiteti, Farg'ona, O'zbekiston
E-mail: a.rakhmonaliyev@mail.ru, ORCID: 0009-0006-6050-2098

DSc, professor M.Abduraxmonova taqrizi asosida

INKLYUZIV TA'LIMNING INSON QADRINI YUKSALTIRISHDAGI O'RNI

Аннотация

Mazkur maqolada inklyuziv ta'limning inson qadrini yuksaltirishdagi ijtimoiy-falsafiy, pedagogik va aksiologik ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda inklyuziv ta'limning mohiyati, uning inson huquqlari va teng imkoniyatlar tamoyillari bilan bog'liqligi hamda shaxsning ijtimoiy integratsiyasiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlarning inson qadrini ta'minlashdagi o'rni ochib berilgan. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'limning nafaqat ta'lim tizimini takomillashtirish, balki jamiyatda ijtimoiy adolat, bag'rikenglik va insonparvarlik qadriyatlarini mustahkamlashga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, inson qadri, teng imkoniyatlar, ijtimoiy integratsiya, ijtimoiy adolat, ta'lim falsafasi, inson huquqlari, inklyuziya.

THE ROLE OF INCLUSIVE EDUCATION IN ENHANCING HUMAN DIGNITY

Annotation

This article examines the socio-philosophical, pedagogical, and axiological significance of inclusive education in enhancing human dignity. The study analyzes the essence of inclusive education, its connection with human rights and equal opportunity principles, and its impact on social integration. The article also highlights the role of educational reforms implemented in Uzbekistan in promoting human dignity through inclusive education. The findings demonstrate that inclusive education contributes not only to improving the education system but also to strengthening social justice, tolerance, and humanistic values in society.

Keywords: inclusive education, human dignity, equal opportunities, social integration, social justice, philosophy of education, human rights, inclusion.

РОЛЬ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПОВЫШЕНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ДОСТОИНСТВА

Аннотация

В данной статье анализируется социально-философское, педагогическое и аксиологическое значение инклюзивного образования в повышении человеческого достоинства. Исследуются сущность инклюзивного образования, его связь с принципами прав человека и равных возможностей, а также влияние на социальную интеграцию личности. Особое внимание уделяется реформам в сфере инклюзивного образования в Узбекистане и их роли в обеспечении человеческого достоинства. Результаты исследования показывают, что инклюзивное образование способствует не только совершенствованию образовательной системы, но и укреплению социальной справедливости, толерантности и гуманистических ценностей в обществе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, человеческое достоинство, равные возможности, социальная интеграция, социальная справедливость, философия образования, права человека, инклюзия.

Kirish. Zamonaviy demokratik jamiyat taraqqiyotining asosiy mezonlaridan biri inson huquqlari, erkinliklari va qadriyatining ta'minlanish darajasi bilan belgilanadi. Har bir insonning ta'lim olish huquqini kafolatlash va uning jamiyat hayotida to'laonli ishtirok etishi uchun teng imkoniyatlar yaratish bugungi kunning muhim ijtimoiy vazifalaridan biridir. Shu nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim tizimi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy-falsafiy va huquqiy ahamiyatga ega bo'lgan muhim institut sifatida e'tirof etilmoqda. Inklyuziv ta'lim barcha bolalarning, jumladan nogironligi bo'lgan va alohida ta'lim ehtiyojlariga ega shaxslarning umumiy ta'lim muhitida teng huquqli ishtirokini ta'minlashga qaratilgan ta'lim modelidir.

So'nggi yillarda dunyo hamjamiyati tomonidan inson qadrini ulug'lash, ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillarini hayotga tatbiq etish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi hamda UNESCOning "Ta'lim hamma uchun" konsepsiyasi inklyuziv ta'limni inson

huquqlarini ta'minlashning muhim vositasi sifatida e'tirof etadi. Ushbu yondashuv har bir insonning imkoniyatlari, ehtiyojlari va qobiliyatlarini hurmat qilishga asoslanib, jamiyatda diskriminatsiya va ijtimoiy cheklanishning oldini olishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasida ham inson qadrini ulug'lash va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida inklyuziv ta'lim tizimini rivojlantirish, nogironligi bo'lgan bolalarning sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish hamda ta'lim muassasalarida inklyuziv muhitni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu esa inklyuziv ta'limning inson qadrini yuksaltirishdagi o'rni ilmiy jihatdan tadqiq etish zaruratini yanada kuchaytiradi.

Inklyuziv ta'lim insonning o'z salohiyatini ro'yobga chiqarishi, jamiyatda munosib o'rin egallashi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga xizmat qiladi. U nafaqat alohida

ehtiyojli bolalarning ta'lim olish huquqini ta'minlaydi, balki barcha o'quvchilarda bag'rikenglik, hamjihatlik, ijtimoiy mas'uliyat va insonparvarlik qadriyatlarini shakllantiradi. Shu jihatdan inklyuziv ta'lim inson qadrini ulug'lash, ijtimoiy tenglikni ta'minlash va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning muhim mexanizmlaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Inson qadri zamonaviy demokratik jamiyatning eng muhim qadriyatlaridan biri hisoblanadi. Inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlash, har bir shaxsning jamiyat hayotida to'laqonli ishtirok etishi uchun sharoit yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalar va maxsus ta'lim ehtiyojlariga ega shaxslarning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash inson qadrini yuksaltirishning muhim mezonlaridan biri hisoblanadi [1].

So'nggi yillarda inklyuziv ta'lim konsepsiyasi jahon ta'lim tizimida ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. Mazkur yondashuv ta'lim jarayonida barcha bolalarning, ularning jismoniy, aqliy, ijtimoiy yoki boshqa xususiyatlaridan qat'i nazar, teng huquqli ishtirokini nazarda tutadi. Inklyuziv ta'limning asosiy maqsadi ta'lim muassasalarida diskriminatsiyasiz, adolatli va insonparvar muhitni shakllantirishdan iboratdir [2].

Bugungi kunda O'zbekistonda ham inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamlı islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayon Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida belgilangan "inson qadri uchun" tamoyilining amaliy ifodasi sifatida namoyon bo'lmoqda.

Maqolada tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, ijtimoiy-falsafiy umumlashtirish, aksiologik va antropologik metodlardan foydalanildi. Inklyuziv ta'limga oid xalqaro hujjatlar, ilmiy adabiyotlar va normativ-huquqiy manbalar tahlil qilindi.

Shuningdek, inson qadrini yuksaltirishda inklyuziv ta'limning o'rni ijtimoiy adolat, tenglik va insonparvarlik tamoyillari asosida baholandi. Tadqiqot davomida inklyuziv ta'limning shaxs rivoji hamda jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarga ta'siri konseptual jihatdan o'rganildi.

Natijalar va Muhokama. Inklyuziv ta'limning ijtimoiy-falsafiy mohiyati. Inklyuziv ta'lim barcha insonlarning ta'lim olish huquqini teng ravishda ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy institut hisoblanadi. Ushbu yondashuvning nazariy asoslari inson huquqlari, ijtimoiy adolat va tenglik tamoyillariga tayanadi.

BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasida nogironligi bo'lgan shaxslarning barcha bosqichlarda inklyuziv ta'lim olish huquqi alohida e'tirof etilgan [3]. Mazkur huquqning ta'minlanishi shaxsning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi va jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga xizmat qiladi.

Ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan inklyuziv ta'lim insonning qadr-qimmatini e'tirof etishga asoslanadi. Har bir inson, uning jismoniy yoki psixologik holatidan qat'i nazar, jamiyatning teng huquqli a'zosi sifatida qabul qilinishi lozim. Shu sababli inklyuziv ta'lim insonparvarlik g'oyalarning amaliy ifodasi sifatida namoyon bo'ladi [4].

Inson qadrini ta'minlashda teng imkoniyatlar tamoyilining ahamiyati. Teng imkoniyatlar tamoyili inklyuziv ta'limning markaziy elementlaridan biridir. Ushbu tamoyilga ko'ra, har bir bola sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

J. Rolsning adolat nazariyasida ham jamiyatdagi imkoniyatlarning teng taqsimlanishi ijtimoiy adolatning muhim mezoni sifatida talqin qilinadi [5]. Inklyuziv ta'lim aynan shu tamoyilni ta'lim tizimida amalga oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'limdagi teng imkoniyatlar shaxsning ijtimoiylashuv jarayonini jadallashtiradi, uning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi hamda kelajakda mustaqil hayot kechirish imkoniyatlarini kengaytiradi [6].

Inklyuziv ta'lim va ijtimoiy integratsiya. Inklyuziv ta'limning muhim vazifalaridan biri turli ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi o'zaro muloqotni rivojlantirishdir. Birgalikda ta'lim olgan bolalarda bag'rikenglik, hamjihatlik va hamkorlik ko'nikmalari shakllanadi.

Pyer Burdye ta'kidlaganidek, ta'lim ijtimoiy kapitalni shakllantiruvchi asosiy institutlardan biri hisoblanadi [7]. Inklyuziv ta'lim esa ushbu kapitalning barcha qatlamlar o'rtasida teng taqsimlanishiga xizmat qiladi.

Natijada imkoniyati cheklangan bolalar jamiyatdan ajralib qolmaydi, balki tengdoshlari bilan birgalikda rivojlanadi. Bu holat jamiyatda diskriminatsiya va stereotiplarning kamayishiga olib keladi.

O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari. O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar mazkur sohani rivojlantirish uchun muhim huquqiy asos yaratdi [8].

Ta'lim to'g'risidagi Qonunda inklyuziv ta'lim alohida ta'lim shakli sifatida e'tirof etilgan. Shu bilan birga, umumta'lim maktablarida inklyuziv sinflarni tashkil etish, pedagoglarning malakasini oshirish va maxsus metodikalarni joriy etish bo'yicha keng ko'lamlı ishlar amalga oshirilmoqda.

Mazkur islohotlar imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olish huquqini kafolatlash bilan birga, ularning jamiyat hayotidagi faolligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim inson qadrini ta'minlashning samarali vositalaridan biridir. U nafaqat ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi, balki shaxsning jamiyatdagi mavqei va ijtimoiy faolligini oshiradi.

Inklyuziv ta'limning rivojlanishi jamiyatda insonparvarlik va bag'rikenglik madaniyatining shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mazkur tizim ijtimoiy tengsizliklarni kamaytirish va barcha fuqarolarning teng huquqli ishtirokini ta'minlash imkonini beradi.

Globalashuv sharoitida inson qadrini yuksaltirish va ijtimoiy adolatni ta'minlash masalalari yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuziv ta'lim ushbu maqsadlarga erishishda muhim ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'lmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'lim inson qadrini yuksaltirish, ijtimoiy tenglikni ta'minlash va har bir shaxsning ta'lim olish huquqini ro'yobga chiqarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu ta'lim modeli alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan shaxslarning jamiyat hayotiga to'laqonli integratsiyalashuviga xizmat qilib, ularda o'ziga bo'lgan ishonch va ijtimoiy faollikni shakllantiradi. Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarda bag'rikenglik, hamjihatlik va insonparvarlik qadriyatlarini rivojlantiradi. Demak, inklyuziv ta'limni yanada takomillashtirish va uning imkoniyatlarini kengaytirish inson qadrini ulug'lash hamda adolatli fuqarolik jamiyatini barpo etishning muhim shartlaridan biridir.

Tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

inklyuziv ta'lim inson qadrini ta'minlashning muhim ijtimoiy mexanizmi hisoblanadi;

teng imkoniyatlar tamoyili ta'lim tizimida ijtimoiy adolatni qaror toptirishga xizmat qiladi;

inklyuziv ta'lim shaxsning ijtimoiy integratsiyasi va o'zini namoyon etish imkoniyatlarini kengaytiradi;

jamiyatda bag‘rikenglik va insonparvarlik qadriyatlarining mustahkamlanishiga yordam beradi;

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan inklyuziv ta‘lim islohotlari inson qadrini yuksaltirishning amaliy ifodasidir.

Shunday qilib, inklyuziv ta‘lim zamonaviy demokratik jamiyatning ajralmas qismi bo‘lib, inson huquqlari, tenglik va ijtimoiy adolat tamoyillarini ro‘yobga chiqarishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2023.
2. UNESCO. Guidelines for Inclusion: Ensuring Access to Education for All. Paris: UNESCO Publishing, 2005.
3. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York, 2006.
4. Nussbaum M. Frontiers of Justice: Disability, Nationality and Species Membership. Cambridge: Harvard University Press, 2006.
5. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press, 1999.
6. Booth T., Ainscow M. The Index for Inclusion. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2011.
7. Bourdieu P. The Forms of Capital. New York: Greenwood Press, 1986.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ 637. 23.09.2020.
9. Ainscow M. Developing Inclusive Education Systems. London: Routledge, 2020.
10. Slee R. Inclusive Education Isn’t Dead, It Just Smells Funny. London: Routledge, 2018.